

**Принципи організації позакласної роботи
з української мови у процесі профільного навчання**

У публікації на основі аналізу науково-методичної літератури подається визначення та обґрунтування основних дидактичних принципів організації позакласної роботи у профільних філологічних класах. Метою статті є здійснення аналізу науково-педагогічної літератури, що висвітлює особливості використання основних принципів організації позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання, її змісту. Методологія дослідження передбачала використання теоретичних і практичних дослідницьких методів. Розглянуто питання дослідження змісту позакласної роботи у вітчизняній і зарубіжній лінгводидактиці, окреслено тенденції організації позакласної роботи у профільній школі, що сформувалися на основі спеціальних принципів. Подається визначення поняття «принцип», «принципи навчання і виховання», «спеціальні принципи позакласної роботи у профільних філологічних класах». На основі аналізу та узагальнення наведених джерел визначено основні принципи організації позакласної роботи у профільних філологічних класах, що є методичними орієнтирами в організації продуктивної позакласної роботи. Зазначено, що всі принципи знаходяться у взаємозв'язку, доповнюють один одного й складають цілісну систему принципів позакласної роботи у профільній школі. Розглянуто сутність взаємозв'язку і взаємобумовленості, що полягає в цілеспрямованому, послідовному і систематичному впливові на формування мовної особистості, підвищенні мотивації, визначенні орієнтування на майбутню професію. Зроблено висновок про актуальність означеної проблеми на часі стратегії модернізації освіти і передбачення подальших досліджень.

Ключові слова: принцип, загальнодидактичні принципи, принципи навчання і виховання, дидактичні принципи організації позакласної роботи, спеціальні принципи позакласної роботи у профільних філологічних класах.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Одним із пріоритетних завдань позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання залишається формування мовної особистості учнів, національної мовної свідомості, загальнолюдських цінностей, професійних якостей. Сучасна шкільна освіта потребує розроблення нових методик організації позакласної роботи як особливого складника навчально-виховного процесу філологічного профілю. Недостатньо висвітленими в українській педагогічній науці залишаються питання, які стосуються організації позакласної роботи в профільних філологічних класах, зокрема її змісту, форм і методів. Зміст позакласної роботи охоплює комплекс завдань та спеціальні принципи. Проблеми визначення шляхів реалізації принципів позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання є надзвичайно актуальними.

Аналіз досліджень і публікацій... Основні принципи навчання та виховання було сформульовано у працях педагогів і філософів минулих часів (Я.Коменський, І.Песталоцці, К.Ушинський та ін.). Вагомий внесок у дослідження принципів навчання та виховання зробили педагоги А.Макаренко, В.Сухомлинський, С.Чавдаров та ін. Багато вчених різних поколінь присвячували свої праці розробленню дидактичних принципів (Н.Волкова, А.Кузьмінський, В.Лозова, М.Фіцула, В.Ягупов). Великого значення у дотриманні принципів навчання надавали дидакти В.Онищук, М.Пентиліук, К.Плиско, а також психологи М.Богоявленський, С.Жуйкова та ін. У лінгводидактиці це питання досліджувалося з різних позицій. Відомі методисти звертали увагу на взаємодію лінгводидактичних принципів із дидактичними (А.Богущ, М.Вашуленко, В.Горбачук, О.Горошкіна, Т.Донченко, Г.Козачук, С.Караман, О.Караман, М.Стельмахович, Л.Федоренко, О.Хорошковська, І.Хом'як та ін.). У науковій літературі немає єдиного погляду на трактування спеціальних принципів позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання.

Виокремлення аспектів проблеми, які ще недостатньо вивчені... Проблема змісту та форм організації позакласної роботи у профільних філологічних класах не набула узагальнення і недостатньо висвітлена в сучасних наукових дослідженнях.

Формулювання цілей статті... Розглянути та проаналізувати основні принципи організації позакласної роботи у профільних філологічних класах крізь призму аналізу наукових досліджень та педагогічного досвіду.

Виклад основного матеріалу... Організація позакласної роботи, добір матеріалу позакласних занять у профільних філологічних класах здійснюється на основі застосування й поєднання основних принципів навчання та виховання. У системі позакласної роботи принципи визначають напрям, стратегію і зміст практичної взаємодії учителя та учнів.

Загалом поняття «**принцип**» тлумачиться як «основа, на яку треба спиратися і якою необхідно керуватися» [6, с.109]. Організовуючи позакласну роботу з української мови, учитель має дотримуватися всіх загальнодидактичних принципів. До визначених чинною програмою загальнодидактичних принципів відносять: принцип взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку; інтегративності; принцип культуровідповідності; соціокультурний; демокритизації, гуманізації; принцип креативності; принцип інтеграції лінгвістичний понять; органічної єдності навчання мови й мовлення; принцип урахування поліфункціональності рідної мови; практичної спрямованості навчання [3].

Враховуючи вимоги сучасної лінгводидактики, методисти виокремлюють такі принципи позакласної роботи: *принцип зв'язку позакласної роботи з уроками української мови; принцип свідомості; комунікативної спрямованості; диференціації й індивідуалізації; принцип розважальності; поєднання індивідуальних, групових і масових форм* [8].

У словнику-довіднику з української лінгводидактики зазначено, що «позакласна робота ґрунтується на таких принципах: взаємозв'язку позакласної роботи з класними заняттями; урахування віку, ступеня підготовленості учнів; вибіркості; наукового підходу; зацікавленості; емоційності; системності; високої інтелектуальної активності учнів; мовленнєвої спрямованості» [10, с.102].

На думку Г.Р.Передрій, крім дидактичних «називають ще спеціальні, властиві позакласній роботі положення» – **принцип добровільності**. З одного боку, це полегшує роботу організатора, бо учень дотримується спеціальних вимог, виконує доручення добровільно, притаманна самомотивація [7, с.11].

Підтримуємо думку О.І.Потапенка, висловлену у посібнику для вчителя «Гурткова робота з української мови в 4-8 класах», про окремих специфічний **принцип професійної спрямованості** [9, с.4–7]. У нашому дослідженні надаємо такому принципу особливого значення, бо йдеться про формування готовності старшокласника до вибору професій філологічного напрямку, попереднього ознайомлення з специфікою майбутньої професії.

Принцип демокритизації й гуманізації передбачає реалізацію партнерського співробітництва вчителя й учня задля досягнення освітньої мети. Стосунки учителя й учнів будуються на взаємній повазі, довірі, толерантності [2, с.7].

Науковець О.Кучерук, досліджуючи естетичне виховання в системі позакласної роботи, радить використовувати такі принципи: **принцип природовідповідності**, який полягає в урахуванні інтересів і нахилів учнів, їх здібностей, творчих можливостей, а отже, передбачає самостійну роботу з довідковими джерелами; підготовку дослідницьких робіт та ін.; **культурологічний принцип** орієнтує учнів на осмислення, відтворення і розвиток духовно-естетичних традицій, погляд на мову як національно-культурну спадщину; **принцип інтерактивності і змагальності** орієнтований на використання масових, групових форм позакласної роботи, передбачає пробудження активності, ініціативи, творчого мислення; **принцип співпраці і партнерства** між учнями та вчителями; **принцип інтеграції** передбачає міжпредметні та внутрішньопредметні зв'язки; **культурної самоідентифікації** полягає в усвідомленні національних цінностей, уведенні учня в етнокультурне середовище [4, с.167–169].

Принцип індивідуалізації передбачає використання різних способів, прийомів, форм для врахування індивідуальних особливостей, запитів старшокласників профільної школи. І.В.Зайченко пропонує опиратися на індивідуальні якості учнів, які можуть виражати спрямованість особистості, її ціннісні орієнтири, життєві плани, настанови, мотиви діяльності і поведінки. Активність, прагнення старшокласників до самостійності вимагають доброї організації педагога. Такі особливості здатні розвивати високі моральні ідеали, почуття відповідальності [1, с.303–305].

Принцип науковості вимагає будь-який матеріал позакласних занять не перетворювати в коло розваг, «наукові відомості, методично адаптовані з урахуванням вікових особливостей учнів, не повинні бути спотвореними», відповідати здобуткам українського мовознавства.

Недотримання принципу **систематичності й послідовності**, знижує ефективність позакласних занять, а сама система позакласної роботи не матиме цілісності, логічної завершеності.

Принцип доступності передбачає добір мовного матеріалу відповідно до рівня підготовки та вікових особливостей. Форми позакласної роботи та добре підібраний матеріал сприяють підвищенню рівня мовленнєвої компетенції учнів, що виявляється в реалізації наступного **принципу міцності й зв'язку теорії з практикою** [5, с.369–371].

Як переконає досвід, у педагогічній науці немає однозначного тлумачення поняття «принципи позакласної роботи з української мови». У наукових джерелах зустрічаємо різні підходи до класифікації принципів позакласної роботи. На сьогодні не існує єдиної наукової системи принципів позакласної роботи, тому в посібниках з дидактики та лінгводидактики визначають різні формулювання принципів та їх класифікацію. Це пояснюється впливом досвіду навчання української мови, виховання, а також психологічними закономірностями, що функціонують в різних аспектах: теорії, практики, знання.

У процесі аналізу та синтезу основних дидактичних і методичних принципів, досліджень учених, нами визначено основні принципи організації позакласної роботи у профільних філологічних класах, що є методичними орієнтирами в організації продуктивної позакласної роботи з української мови: *принцип індивідуалізації навчання; науковості; наочності; активності й свідомості; систематичності й послідовності; емоційності; креативності; демокритизації й гуманізації; міжпредметних зв'язків; вибірковості; взаємозв'язок урочної і позакласної роботи; наукового поглиблення; практичної спрямованості; професійної спрямованості; добровільності; культурологічний; комунікативної спрямованості.*

Висновки, рекомендації, перспективи подальших розвідок... Аналіз та узагальнення наведених джерел дозволяють визначити, що всі принципи знаходяться у взаємозв'язку, доповнюють один одного і складають цілісну систему принципів позакласної роботи у профільній школі. Суть взаємозв'язку і взаємообумовленості полягає в цілеспрямованому, послідовному і систематичному впливі на формування мовної особистості, підвищенні мотивації, орієнтуванню на майбутню професію. Успішна реалізація такої системи принципів значною мірою залежить від правильної організації змісту позакласної роботи.

Отже, дотримання загальнодидактичних, лінгводидактичних та специфічних принципів, які є визначальними закономірностями процесу навчання під час організації позакласної роботи і необхідною умовою професійної діяльності вчителя профільної школи. Принципи слугують підґрунтям позакласної роботи, значною мірою визначають її зміст, форми організації, процес, методи.

Список використаних джерел і літератури:

1. Зайченко І. В. Педагогіка : навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.] / І. В. Зайченко. – [2-ге вид.]. – К. : Освіта України: КНТ, 2008. – 526 с.
2. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова, Українська література. 5-9 класи. – К. : Освіта, 2013. – 160 с.
3. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. Профільний рівень / укладачі : Л. І. Мацько, О. М. Семенов. – К. : Грамота, 2011.
4. Кучерук О. А. Основи естетичного виховання в шкільному курсі української мови : навч. посіб. для студ. вузів / О. А. Кучерук. – Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 200 с.
5. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / [кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук ; М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.]. – К. : Ленвіт, 2009. – 399 с.
6. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. ; за ред. З. Н. Курлянд. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
7. Передрій Г. Р. Позакласна робота з української мови в 4-8 класах : посіб. для вчит. / Ганна Передрій. – К. : Радянська школа, 1979. – 157 с.
8. Позакласна робота з рідної мови в школі / упоряд. К. Ю. Голобородько. – Харків : Основа, 2005. – 144 с. – (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 2 (15)).
9. Потапенко О. І. Гурткова робота з української мови в 4-6 класах : посіб. для вчит. / О. І. Потапенко. – К. : Радянська школа, 1989. – 112 с.
10. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / [кол. авторів ; за ред. М. Пентиліук]. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.

References:

1. Zaichenko I. V. *Pedahohika: navch. posib.*, Kyiv, Osvita Ukrayiny, 2008, 526 p.
2. *Navchalni prohramy dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv: Ukrayinska mova; Ukrayinska literatura. 5–9 klasy*, Kyiv, Osvita, 2013, 160 p.
3. *Prohrama dlia profilnoho navchannia uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. Filolohichniy napriam, profil – ukrainska filolohiia. Profilnyi riven, ukladachi L. I. Matsko, O. M. Semenov*, Kyiv, Hramota, 2011.
4. Kucheruk O. A. *Osnovy estetychnoho vykhovannia v shkilnomu kursu ukrainskoi movy: navch. posib.*, Zhytomyr, vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2006, 200 p.
5. *Metodyka navchannia ukrainskoi movy v serednikh osvitnikh zakladakh*, kolektyv avtoriv za redaktsiieiu M. I. Pentyliuk: M. I. Pentyliuk, S. O. Karaman, O. V. Karaman, O. M. Horoshkina, Z. P. Bakum, M. M. Barakhnian, I. V. Haidaienko, A. H. Haletova, T. V. Korshun, A. V. Nikitina, T. H. Okunevych, O. M. Reshytylova, Kyiv, Lenvit, 2009, 399 p.
6. *Pedahohika vyshchoi shkoly: navch. posib.* / Z. N. Kurliand, R. I. Khmeliuk, A. V. Semenova ta in., Kyiv, Znannia, 2007, 495 p.

7. Peredrii H. R. *Pozaklasna robota z ukraïnskoi movy v 4–8 klasakh: posib.*, Kyiv,adianska shkola, 1979, 157 p.
8. *Pozaklasna robota z ridnoi movy v shkoli*, uporiad. K. Yu. Holoborodko, Kharkiv, Osnova, 2005, 144 p.
9. Potapenko O. I. *Hurtkova robota z ukraïnskoi movy v 4-6 klasakh: posib.*, Kyiv, Rad. shkola, 1989, 112 p.
10. *Slovnyk-dovidnyk z ukraïnskoi linhvodydaktyky: navchalnyi posibnyk*, kol. avtoriv za red. M. Pentyliuk, Kyiv, Lenvit, 2003, 149 p.

Summary

Nataliia Didenko

Principles of Organization of the Ukrainian Language Extracurricular Work in the Process of Profile Education

Definition and foundation of basic didactic principles of organization of extracurricular work in specialized philological classes based on the analyses of scientific and methodological literature is given in the publication. The article is aimed at analysis of scientific and educational literature that describes the use of basic principles of organization of Ukrainian language extracurricular work in the process of profile education and its content. Research methodology includes the use of theoretical and practical research methods. The question of research content of extracurricular work in domestic and foreign lingvo didactics is considered. Trends of organization of extracurricular work in profile school, formed on the basis of specific principles are outlined. Definitions of such concepts as «principle», «principles of training and education», «special principles of extracurricular work in specialized philological classes» are presented. Basic principles of extracurricular work in specialized philological classes that are methodological guidance in productive extracurricular work organisation based on the analysis and synthesis of the mentioned sources are defined. It is noted that all principles are interrelated and supplement each other. They comprise a coherent set of principles for extracurricular work in profile school. Nature of the interrelations and interdependence are explained. It is focused on task-oriented, consistent and systematic impact on the formation of linguistic identity, increase of motivation, future profession orientation. The conclusion about the urgency of the problem within the period of educational modernization strategy and prognosis of future research is carried out.

Key words: *principle, basic didactic principles, principles of training and education, didactic principles of extracurricular work, special principles of extracurricular work in specialized philological classes.*

Дата надходження статті: «03» квітня 2015 р.

Стаття прийнята до друку: «23» квітня 2015 р.

УДК 37.015.3:014.6:378.4(73)(045)

НАТАЛЯ ДОЛІНСЬКА,
аспірантка
(м.Львів)

Особливості та шляхи реалізації менторських програм в університетах США

У статті охарактеризовано підходи та способи реалізації менторських програм для молодих викладачів в університетах США, а також виявлено особливості менторських взаємовідносин на рівні професорсько-викладацького складу. Акцентовано увагу на обов'язках всіх учасників типової менторської програми та переваги запровадження таких програм для підвищення якості професійно-педагогічної підготовки майбутніх викладачів.

Ключові слова: *ментор, опікуваний викладач, менторська програма, формальне менторство, неформальне менторство, університет, професійний розвиток, шляхи реалізації програми.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Реформування системи вищої освіти в Україні на сучасному етапі є об'єктивним і затребуваним процесом, котрий зумовлює, зокрема, появу нових форм взаємовідносин та співпраці в академічному середовищі, спричинює якісні зміни у структурі професорсько-викладацької спільноти вищих навчальних закладів. Це викликано передусім пріоритетністю творення нової парадигми професійної освіти, що базується на пріоритетах професійного розвитку та формування необхідних компетентностей викладачів вищої школи. Вивчення світової освітньої практики є ключовим елементом ефективної реалізації такої співпраці. У цьому відношенні варті уваги освітньо-педагогічні інновації, що успішно реалізуються в університетах США. В американській вищій школі центральним компонентом професійного розвитку та ефективного педагогічного співробітництва вважається наставництво/менторство (mentoring). Досвід та практика успішної реалізації та ефективної розбудови такого професійного партнерства, на нашу думку, заслуговує більш детальної характеристики та аналізу.